CÂTEVA OBSERVAȚII ASUPRA UNOR DERIVATE VERBALE DIN GRAIURILE MARAMUREŞENE

MIRCEA FARCAŞ

În cele ce urmează ne propunem să prezentăm câteva observații asupra unor derivate verbale atestate în graiurile din Maramureş. Ca material documentar am folosit, în principal, ALRR–Mar., Papahagi 1925, colecția GN, diverse culegeri de folclor mai vechi şi mai noi din zonă.

Scopul comunicării de față este de a demonstra, pe de o parte, caracterul conservator al graiurilor maramureşene prin atestarea de elemente lexicale reprezentative, dispărute din vocabularul altor variante teritoriale ale dacoromânei, pe de altă parte, de a releva caracterul inovator prin valorificarea unora dintre elementele conservatoare ca baze derivative în crearea de noi termeni la categoria verbului.

Verbele astfel create se pot repartiza în două grupe, după elementul lexical derivat:

1. derivate verbale de la baze considerate în tratatele de istoria limbii române sau în dicționare ca elemente învechite, cu caracter arhaic;

2. derivate verbale de la baze calificate, în acelaşi tip de lucrări, drept elemente regionale.

În prima grupă, am inclus verbe ca *bucăli* „a mesteca în gură” (Papahagi 1925, 125/20). Explicarea verbului ca derivat de la *bucă* < lat. *bucca* „gură” întâmpină dificultăți pentru faptul că numele a fost moştenit în limba română cu alte sensuri adiacente. De aceea, presupunem că ne aflăm în fața unui frecventativ **îmbucăli* < a *îmbuca* „a băga mâncarea în gură”, de la care, prin afereză, ar fi putut apărea *bucăli* ; *păcurări* „a ciobăni, a păstori” (*ibid.,* 77/ p. 154) < *păcurar* < lat. *pecorarius* „păstor”: *Că păcurari că fostu-ț-ai,/ Ți-ai* ***păcurărit*** *nouă ai*. Pe baza acestei atestări, denominativul a fost introdus în DLR cu mențiunea „învechit şi regional”; *sodomi* „a nimici; a distruge” (*ibid.*, 192/67) < *Sodoma*, cetate biblică distrusă prin pedeapsă divină: *Vezi, câtu-i de mititel, /Şi cum ne temem de el, / D-apoi încă dac-a a creşte, /Pe toți huc ne* ***sodomeşte***. Cu acest citat denominativul a fost inclus în DLR şi cu specificarea „învechit şi regional”.

Tot aici am grupat şi derivatele de la variante fonetice, unele dintre ele deja valorificate ca baze derivative ca, de pildă, *îndărăpta* (refl.) „a se înapoia, a se întoarce” (*ibid.,* 125/45) < *îndărăpt* < lat. *in-de-retro*: *Moimă, moimată,/ Cată de*

FD, XXVII, Bucureşti, 2008, p. 13–18

BDD-A15271 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:11 UTC)

*te-**ndăraptă**! Că de nu-i **îndărăpta**/ Din vârv până-n rădăcină, / Tăt ti fac ţâră şi făr*ină*!*,: *mănunţela* „a face (ceva) să devină foarte mărunt; a mărunţi” < *mănunţel*, dim. de la *mănunt*, variantă de la forma etimologică *mănut* < lat. *minutus* (v. DLR, s.v. *mărunt*): *Fânu-i uscat când îl poţi **mănunţela** în mână* (Budeşti).

Pentru grupa a doua, cuprinzând denominative regionale, menţionăm: *adătui* (refl.) „a se obişnui” < *adet* < tc. *adet* „obicei”: *De bărbat m-am despărţit*,/ *Dar iară **m-am adătuit**…* (Corpus Săpânţa); *abrăca* „a da *abrac* la animale” < *abrac* < magh. *abrak* „grăunţe de ovăz servind ca nutreţ” (v. DLRM, s.v.) ; *căcelui* „a întinde aluatul cu *căcelul* (sucitorul)” < *căcel* „sucitor” (TD–Bas., Gl., 366/20).

În ceea ce priveşte afixele, în subdialectul maramureşean, fenomenul derivării înregistrează o mare bogăţie atât la nivelul sufixelor nonverbale, cât şi la cel al sufixelor verbale. Derivatele create reprezintă elemente specifice fie prin baza derivativă, fie prin afixul selectat.

Dintre sufixele verbale, cel mai frecvent este **-i**. La fel de frecvente sunt şi **-ăli**, în variaţie liberă cu **-ălui.** Uneori, se întâlnesc forme paralele cu ambele sufixe:

- **-i, creaţii specifice zonei**: *ajutorí* „a ajuta” <*ajutor* – verb format la nivel dialectal, astfel spus, creaţie pe teren românesc de la *ajutor*, prin baza derivativă selectată, realizându-se un supliment de expresivitate şi totodată, de transparenţă lexicală deplină. Considerăm ca bază derivativă nucleul lexical al expresiei *a da ajutor*; *a dărăb**í*** „a fragmenta, a împărţi în *dărabe*”. Trebuie să subliniem faptul că de la verb a fost atestat un derivat corespunzător: *ajutorinţă*, ambele atestate şi ilustrate pentru limba veche: *Atunci o mărs Prâslea în **agiutorinţă*** (GN II, 60/IX). (Marin, Mărgărit 2005, CXXVI, notează *dărăb**urí***, pentru graiurile românilor din Ungaria); *doic**í*** „a alăpta; a îngriji pe cineva cu atenţie, întocmai ca o doică” <*doică* (Papahagi 1925, 67/36); *feciorí* „a petrece ca fecior, în calitate de fecior” <*fecior: Când a fost să **feciorăsc**/ În pământ eu putrăzăsc* (Corpus Săpânţa); *liní* „a se undui, a se mişca uşor, lin” <*lin* (Antol. folcl. MM, Gl, 544); *mic**í*** „a face să devină mic; a micşora” (Bd, Bs, G; v. Gl. Munt., Coman, Gl: Năsăud, Mediaş); *muşchí* „a prinde muşchi” (Papahagi 1925, 84/54); *păstăí* „a culege păstăi” (Fereşti); *pemînţí*, cu fonetism local, „a înnegri ca pământul” <*pemânt* (Antol. folcl. MM, Gl, 545); (Fereşti, Budeşti) *stănişt**í*** „a sta în stanişte” (Papahagi 1925, Ieud);
- **formaţii neatestate**: *cocişí* „a cărăuşi, a se ocupa de trasportul cu căruţa” < *cociş* < magh. *kocsis*: *Ş-atâta mń-**oi cocişí**,/ La doamne încrezut oi h’i* (GN II, 1908, p. 46, Biserica Albă); *grumbí* „a jigni, a supăra” <*grumb* „aspru, grosolan” (CADE, s.v.*grumb*, notează adj. arh., doar în Transilvania <v. sl. *grąbŭ;*): *Să-i învăţ cu omenie/ Să nu **grumdeascâ** pă nime*; *Nu m-o lăsat să trăiesc,/ Părinţii să nu-i **grumbăsc*** (Corpus Săpânţa); *iegărí* „a vâna” <*iagăr* „vânător” <germ. *Iäger* (Antol. folcl. MM, Gl, 542). Acelaşi verb apare şi în textele dialectale culese în 1908:

BDD-A15271 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:11 UTC)

Şi eu numa că m-oi fa/ Un iegărel/ Tinerel! Ş-atâta mń-oi ***iegări/****, În păduri oi pribăgi, / Până, mândră, te-oi găsi!* (GN II, 1908, p. 46/III, Biserica Albă); *zoli* „a înmuia rufele (în vederea spălării)" <rus. *зола* (*zola*)[1] „cenuşă" (TD–Bas., Apşa de Jos, p. 344/25);

-ăli: *dărăli* „a măcina prin dărălău" (Marin, Mărgărit 2005, CXXVI); numai aparent ar putea figura în această categorie. În realitate secvenţa terminală aparţine bazei (cf. *daralău*), formantul fiind **-i**: *a cănt**ăli*** „a măsura cu canta" <*cantă* „vas emailat de formă lunguiaţă" <magh. *kanta* (Antol. folcl. MM, Gl, 541);

Acest sufix verbal mai creează denominale exprimând acţiuni iterative, prin ataşarea la teme care, prin semantism, presupun repetabilitatea: *a chef**eli*** „a peria" < *chefe* „perie" (<magh. *kefe*) (ALRR–Mar., vol. III, h. 784, pct: 225, 229, 237); *a prăb**ăli*** „a încerca" <*probă* + *-ăli* (Antol. folc. MM, p. 352); *verg**eli*** „a cercui cu vergele [pereţii casei de lemn]" <*vergea* (ALRR–Mar., vol. II, h. 254, pct. 238) – caracterul iterativ rezultând din repetarea acţiunii: fixarea individuală a vergelelor [la construcţia casei];

-ălui: *coc**ălui*** „a găti, a face mâncăruri" < *coace* (Dobozi-Faiciuc 1998, Gl, 329); *drăg**ălui*** „a iubi, a drăgosti pe cineva" (*op. cit.*, 331); *găzd**ălui:*** *Cât pe lume am trăit/ M-am prins de* ***găzdăluit****; am găzdăluit* (Corpus Săpânţa) (Lenghel-Izanu 1979, Gl, 241) – după CADE*,* întâlnit doar în Maramureş ca verb intranzitiv; *pont**ălui*** <*ponta* „a preţui, a cântări, a măsura" (Antol. folcl. MM, Gl, 546); *prăb**ălui*** „a încerca" (Lenghel-Izanu 1979, Gl, 246): *Ba eu nu te-am celuit,/ Numai te-**am prăbăluit**,/Ca pe-un prunc de şapte ai,/ Să văd ce mintică ai* (Antol. folcl. MM, 352); *şt'op**ăluí*** „şchiopa" doar la conjunctiv: *să şt'opăluiască* (ALRR–Mar., vol. IV, pl. XCIV, pct. 235);

-a: *abrăc**a*** „a da abrac la animale" (Antol. folcl. MM, Gl, 540) < *abrac* <magh. *abrak* „grăunţe de ovăz servind ca nutreţ "(v. DLRM s. v.) *mânânţăl**a*** „a mărunţi": *fânu-i uscat când îl poţi* ***mânânţăla*** *în mână* (Budeşti); *prănic**a*** „a spăla rufele cu maiul" < *pranic* <ucr. *pranyk*[2] „mai" (TD-Bas., AJ, p. 345/30); *rugina* „a rugini": *De-acum trâmbiţa mea,/ Stă în cui şi-**a rugina*** (Corpus Săpânţa), TDRG (s.v.) semnalează forma *rugin**a***, întâlnită în poezii populare din Transilvania şi în Bucovina (Marian, *Nunta*, 258); crearea variantei *rugina*, în cazurile citate se explică prin necesităţile prozodice ale textului în versuri.

-ui: *adăt**uí*** „a (se) obişnui, a practica un anumit obicei" „vamă"; 1. „obicei, datină"; 2. „dijmă", **<** *adet* < tc. *adet* (cf. TDRG, CADE *adet* <turc–arab. *âdét* îl semnalează doar pentru Oltenia s.v. *adet*; în DLRM este

[1] Vezi în rusă termenul *Zoluşca* „Cenuşăreasa".
[2] *Cf.* vb. *прами* (*prati*) „a spăla", *прания* „spălătorie".

BDD-A15271 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:11 UTC)

semnalat ca învechit cu semantismul „dare, impozit” < tc. *âdet*; în DEX termenul nu mai este consemnat, iar verbul este nou, neatestat în nici o lucrare lexicografică: *De bărbat m-am despărţit,/ Dar iară* ***m-am adătuit****,/ Lui Dumnezeu m-am rugat/ Poate că el m-a iertat!* (Corpus Săpânţa); *a căcel**uí*** „a întinde aluatul cu căcelul (sucitorul)” <*căcel* „sucitor” (TD–Bas., AJ, p. 366/20); *fălc**uí*** [fig.] „a da din fălci, a fi rău de gură” (Dobozi-Faiciuc 1998, Gl, 333); *fărb**uí*** „a vopsi”< *farbă* „vopsea”< germ. *Farbe*, „idem” (Lenghel-Izanu 1979, Gl, 240); *ticlăz**uí/ ticlăz**í*** „a călca cu fierul de călcat” < *ticlazău* <magh. *téglázó* „fier de călcat” (Vad); *ţingăl**uí*** „a suna din clopot” < *ţingalău* „clopot” (CADE semnalează termenul ca regionalism, întâlnit în Moldova, Transilvania şi Maramureş, cu sensurile: 1. „clopot ce se atârnă la gâtul vitelor”; 2. „clopot” – şi trimite la srb. *cingara* şi magh. *csengö*) (Grad 2000, Gl, p. 307); *vers**uí*** ”a cânta” (Lenghel-Izanu 1979, Gl, 250); *zăm**uí*** „a curge lichid (puroi) dintr-o rană” <*zamă* „nume generic dat lichidelor” (v. ALR, s.v., 4) (Grad 2000, Gl, 308);

-(u)i: sufixul verbal indicat formează denominative reprezentând acţiuni referitoare la baza derivativă: *măltăr**i*** „tencui” < *malter* „mortar” < germ. *Malter* (ALRR-Mar., vol. II, h. 253, pct. 223, 225–227, 231–234, 236–238, 240) (v. DLR, s. v); pentru *a mur**ui*** „a tencui, a sclivisi”, DLR precizează două variante etimologice: 1. <ucr. *murovati* „a unge cu muruială, a netezi cu lut, a mălţări”; 2. <*mur* (lat. *murus*) + *-ui* (ALRR–Mar., vol. II, h. 256, pct. 222–225, 228–232, 234–237, 239, 240;

-uli: *rând**uli*** (vb. tranz.) „a aşeza, a aranja, a căsători”*:* ***mi-am rândulit*** *cuconii* (Corpus Săpânţa);

-ului: *rând**ului*** „a aranja, a rezolva” (Grad 2000, Gl, p. 306);

În urma prezentării derivatelor de mai sus, se pot face câteva observaţii:

1. Dintre afixele prezentate, în subdialectul maramureşean cel mai frecvent sufix verbal este ***-i***, urmat de sufixul ***-ăli***, în variaţie liberă cu ***-ălui***. Aceste derivative formează: 1. ***creaţii specifice*** atestate în zonă, dar răspândite şi în alte arii cum ar fi: *ajutor**í, bârní, dărăb**í, doic**í, feciorí, liní, muşchí, păstăí, peminţí, stăniştí*; 2. ***creaţii neatestate*** până în momentul de faţă: *buduşl**uí***, *cociş**í, grumb**í, iegăr**í, cănt**ăl**í, prăb**ăl**í, verg**el**í, căcel**uí**, fălc**uí**, fărb**uí**, ticlăz**ui**/ ticlăz**i**, ţingăl**uí**/ ţingăl**í***.

2. Derivatele confirmă ideea lui Iorgu Iordan (1942, 22), care arăta că limba română are capacitatea de a forma verbe de la orice substantiv sau adjectiv „dacă împrejurările cer şi împrejurări apar la tot pasul”.

3. Cele mai multe dintre derivatele verbale prezentate reprezintă formaţii inedite, neatestate în dicţionare, fiind create de la radicali dialectali specifici graiurilor maramureşene sau graiurilor de nord-vest ale dacoromânei.

BDD-A15271 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:11 UTC)

BIBLIOGRAFIE

ALRR–Mar. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni – Maramureş*, vol. I–IV, Bucureşti, Editura Academiei Române, vol. I–III, 1969–1973; vol. IV, 1997 autori: Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan: vol. I, Bucureşti, 1969 (h. 1–243); vol. II, Bucureşti, 1971 (h. 244–537); vol. III, Bucureşti, 1973 (h. 538–870); vol. IV, 1997 (h. 871–1138).

Antol. folcl. MM = *** *Antologie de folclor din judeţul Maramureş,* Baia Mare, 1980.

CADE = I.-A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*, Bucureşti, 1926–1931.

Corpus Săpânța = Corpus de texte de pe crucile din Cimitirul Vesel, Săpânța.

Densusianu 1961, II = Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine,* tome II, Librairie Ernest Leroux, Paris, 1938, reeditat în: Densusianu, Ov., *Istoria limbii române*, vol. I, II, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1961 (ediţie îngrijită de J. Byck).

DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1996.

DLRM = *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1958.

Dobozi-Faiciuc 1998 = Elisabeta Dobozi-Faiciuc, *Dragomireşti, străveche vatră maramureşeană*, Cluj-Napoca, Editura „Dragoş-Vodă”.

Grad 2000 = Elena Grad, *Săcel, vatră de istorie şi civilizaţie maramureşeană*, Cluj-Napoca, Editura Societăţii Culturale Pro Maramureş „Dragoş-Vodă”,.

GN II, 1908 = Graiul 1908 – *Graiul nostru. Texte din toate părţile locuite de români*, publicate de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Sperantia, vol. II, *Basarabia – Bucovina – Maramureş – Ţara Oaşului – Transilvania – Crişana – Bănat – Serbia*, Bucureşti.

Iordan 1942 = Iorgu Iordan, *Verbe româneşti nouă*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română «Al. Philippide»” (BIFR), Iaşi, p. 20–60.

Lenghel-Izanu 1979 = Petre Lenghel-Izanu, *Daina mândră pân Bârsana*, Baia Mare.

Marian, *Nunta* = S. Fl. Marian, *Nunta la români*, Bucureşti, 1980.

Mărgărit 2005 = Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Graiuri româneşti din Ungaria*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Papahagi 1925 = T. Papahagi, *Graiul şi Folklorul Maramureşului*, Bucureşti, Editura Cultura Naţională, 1925, reeditat în *Grai, folklor, etnografie*, Bucureşti, Editura Minerva, 1981.

TD–Bas. = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri româneşti din Basarabia, Transnistria, Nordul Bucovinei şi Nordul Maramureşului. Texte dialectale şi glosar*, Bucureşti, 2000.

TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Bucureşti, 1895–1925.

Viman 1989 = Alexandru Viman, *Cu cât cânt, atâta sânt*, Baia Mare.

QUELQUES OBSERVATIONS SUR CERTAINS DÉRIVÉS VERBAUX DES PARLERS DE MARAMUREŞ

RÉSUMÉ

Dans le sous-dialecte de Maramureş, le processus de la dérivation enregistre, au niveau des suffixes verbaux, un riche inventaire d’affixes. Dans la présente étude, on se propose de discuter les dérivés verbaux, notamment ceux considérés vieillis. Les formants les plus fréquents par rapport à

BDD-A15271 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:11 UTC)

leur fréquence sont: *-i, -ăli*, en libre variation avec *-ălui, -a, -ui*. Le caractère archaïque qui entre en discussion n'est pas dû, comme on peut le remarquer, aux affixes mais aux bases dérivatives entraînées et qui sont pour la plupart d'origine nominale.

Les dérivés résultés peuvent être répartis en deux groupes, selon l'âge de l'élément lexical dérivé:

1. dérivés verbaux à partir des noms considérés dans les traités d'histoire de la langue roumaine ou dans les dictionnaires comme de vieux éléments, à caractère archaïque;
2. dérivés verbaux à partir des noms qui sont considérés, dans les mêmes types d'ouvrages, comme éléments régionaux.

Dans le premier groupe on a placé des verbes comme: *bucăli* «mâcher dans la bouche» (Papahagi, 1925, 125/20), dérivé de *bucă* <lat. *bucca* «bouche» (cf. *îmbuca* «introduire de la nourriture dans la bouche», *păcurări* «pratiquer le métier de berger» (*ibid*., 77) < *păcurar* < lat. *pecorarius* «berger»; *sodomi* «anéantir; détruire» (*ibid*., 192/67) < Sodome, cité biblique détruite par punition divine.

Le but de ce travail est de démontrer, d'une part, le caractère conservateur des patois de Maramureş, par l'attestation des éléments lexicaux représentatifs, disparus du lexique des autres variantes territoriales dialectales, et d'autre part, de relever le caractère innovateur par la valorisation de mêmes éléments conservateurs comme bases dérivatives dans la création de nouveaux termes dans la catégorie du verbe.

Universitatea de Nord, Baia Mare,
Facultatea de Litere

BDD-A15271 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:22:11 UTC)